

СТУДИЈА ЈЕДНОГ ТЕОЛОШКОГ ДИЈАЛОГА У КОНТЕКСТУ НАСЛЕЂА ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ, ПОСТОЈАЊА ТРЕЋЕГ САГОВОРНИКА И АГРЕСИВНЕ ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ

(Марко Николић, *Екуменски односи Српске православне
и Римокатоличке цркве: 1962–2000. године*, Службени гласник,
Београд 2012)

Монографија Марка Николића *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве: 1962–2000. године* јединствена је у српској научној књижевности по предмету истраживања и по мултидисциплинарности. Аутор у том раду синтетички налазе политичкоисторијске, црквеноисторијске и правноисторијске анализе, излажући притом у сваком тренутку и релевантан догматски оквир посматраних појава. По наслову, ова монографија одговара ауторовој докторској дисертацији, одбрањеној на Филозофском факултету Универзитета у Београду 2010. године.

Предмет истраживања је у наслову књиге омеђен годинама 1962. и 2000, при чему аутор није пружио изричито објашњење за избор тог периода. Разлози за избор почетне године очигледни су из садржине петог, кључног поглавља монографије, које представља једини њен део у коме је обрађен однос саме Српске православне цркве, с једне, и Римокатоличке цркве с друге стране, при чему је та анализа спроведена почев од Другог ватиканског концила, који је отпочео 1962. године. Елементе за образложење избора завршне године посматраног периода, пак, аутор није пружио ни у виду структурних елемената студије, али се оно само намеће када се сагледа суштина предмета студије у целини. Без обзира, наиме, што наслов књиге упућује на однос Српске православне цркве и Римокатоличке цркве, у петом поглављу књиге једнака пажња посвећена је и деловању трећег, у наслову непоменутог, чиниоца тог односа – властима комунистичке Југославије. Када се узме у обзир да то по

обиму највеће, завршно и судећи по наслову кључно поглавље књиге посматра тространи однос, у коме су се комунистичке власти активно и агресивно мешале у црквену политику, лако се долази до разлога због ког је 2000. година изабрана за крај једне такве анализе. Демократске промене које су се те године десиле у Србији довеле су до суштинске промене односа државе према црквама и верским организацијама, тако да је тај однос саображен односу какав је постојао у Краљевини Југославији до Другог светског рата, односно какав постоји у зрелим демократијама западног света. Већ само ауторово опредељење да временско одређење своје студије у почетној тачки веже за околности које одређују понашање једног од три субјекта посматраног односа, а у завршној тачки за исте такве околности које се односе на другог субјекта, наговештава његов смисао да анализира сложене међузависности у оквиру појаве коју посматра, као и њихову још сложенију динамику.

Прво поглавље књиге читаоцу представља екуменизам, екуменски покрет и Светски савез цркава, док друго и треће поглавље пружају поглед на однос православних цркава, односно Римокатоличке цркве, према екуменизму, екуменском покрету и Светском савезу цркава. Четврто поглавље анализира савремене односе православних цркава и Римокатоличке цркве, док се пето поглавље, као што је већ поменуто, усредсређује на конкретан случај односа Српске православне цркве и Римокатоличке цркве после Другог ватиканског концила. На основу структуре

монографије јасно је да је наслов читавој књизи дат у складу с књижевном фигуром *pars pro toto*, тј. да је у наслов извучен предмет последњег, петог дела монографије, док четири претходећа дела имају припремну намену – да читаоцу пруже чврст темељ за разумевање сложене грађе, о којој није много писано. Таква природа прва четири поглавља не произилази само из односа структуре монографије и њеног наслова, већ и из размере хронолошког обухвата и степена детаљности анализе у тим поглављима – важеће сазнања синтетисаних у њима далеко је шире и општије од налаза до којих доводи детаљна и циљана анализа спроведена у петом поглављу.

Док је формална структура књиге изражена описаном поделом на пет поглавља, садржинска структура спроведеног научног истраживања усмерена је на два тространа односа, чији учесници се делимично, и само у одређеној мери, поклапају. Прва четири поглавља за предмет имају однос православних цркава, Римокатоличке цркве у целини и протестантских цркава, тј. развоја хришћанске цркве од почетног јединства до данашњег стања, који карактеришу „два велика хришћанска раскола у 11. и 16. веку“ (стр. 21). Таквом поставком аутор се сврстао у ред оних који дијалог између Римокатоличке цркве и православних цркава смештају у тространи контекст, у коме протестантске цркве имају равноправан значај. Анализа у тим поглављима временски је ограничена само постојањем посматраних појава, протеже се, дакле, од настанка хришћанске цркве до данашњих дана и има глобални обухват. Други тространи однос, као што је већ напоменуто, јесте однос Српске православне цркве, Римокатоличке цркве у СФРЈ, односно Србији, и југословенских, односно српских власти и анализа тог односа ограничена је временски на начин описан на самом почетку овог приказа.

Прво поглавље носи наслов „Екуменизам, екуменски покрет и Светски савет цркава“. Аутор је у том делу прво пружио основни увид у расколе хришћанске цркве за које сматра да су релевантни за данашње стање разједињености – раскол из 1054. године, као и појаву протестантизма. Суштину екуменизма аутор види у „тежњи ка остварењу јединства“, која одликује све хришћанске цркве. Аутор, међутим, наглашава да постоји спор

у погледу методологије остварења тог циља – док источни концепт „подразумева обједињавање равноправних субјеката на основу слободне воље“, западни концепт „уније... наводи на утисак о јединству... које би се остварило на основу утврђеног циља и критеријума, а којима субјекти уједињења треба да се приближе или повинују“ (стр. 36–37). За разумевање ауторовог метода истраживања посебно је важна глава о међурелигијском дијалогу, у којој су изложени разлози због којих би социолошки приступ разумевању религије и унапређењу међурелигијског дијалога, заснован на секуларном приступу изучавању религије, требало сматрати ограниченим и неподобним за суштинско унапређење међурелигијског дијалога. Насупрот социолошком, аутор истиче теолошки приступ међурелигијском дијалогу, у коме свака страна „узима у обзир властити богословски идентитет“, при чему су истакнути и одређени услови за успех таквог дијалога – да мора бити укључена и „друштвено-хоризонтална раван проблема“, као и да учеснике у таквом дијалогу представљају и верници и верске установе (стр. 41–43). Приказујући Светски савет цркава, аутор предлаже формулацију по којој та организација има „еклисиолошки значај“, уместо квалификације да има „еклисиолошки карактер“ (стр. 49). Такође, аутор указује на чињеницу да је у неколико случајева православна мањина у тој организацији била прегласана од стране протестантске већине, која у организационом смислу има надмоћ у управљању (стр. 51, 53).

У другом поглављу, под насловом „Однос Православне цркве према екуменизму, екуменском покрету и ССЦ“, аутор прво представља релевантне ставове православних теолога. Тако, на пример, аутор истиче појам „хришћанске истине“, која је по схватању Православне цркве садржана у канонима седам васељенских сабора неподељене цркве. Такође је указано на низ докумената и конференција, међу којима се истиче Енциклика Цариградске патријаршије из 1920. године, који сведоче о опредељењу Православне цркве да одреди заједнички став према римокатолицима и протестантима. Посебно су представљене Родоске конференције од 1961. до 1964. године, тзв. Свеправославна београдска консултација из 1966. године (о односу према Англиканској и Старокатоличкој цркви), православне конференције

седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века, састанак у Солуну 1998. године и у Фанару 2000. године. Став помесних православних цркава – Цариградске патријаршије, Руске православне цркве и Грчке православне цркве – приказан је с обзиром на периоде дужности њихових поглавара, док су односи Српске православне цркве са ССЦ представљени на још издиференциранији начин – приказивањем одговарајућих ставова Николаја Велимировића и Јустина Поповића, конкретних ставова и поступања представника Српске православне цркве на поменутим важнијим екуменским скуповима, па чак и ставова појединих српских епископа и свештеника. Поглавље је закључено констатацијом да је унутар Српске православне цркве почетком 21. века нарастао снажан критички став према Светском савезу цркава.

Треће поглавље – „Однос Римокатоличке цркве (РКЦ) према екуменизму и екуменском покрету“ – такође има двоструку садржину: прво је приказана релевантна доктрина Римокатоличке цркве, а потом и савремени односи са Светским савезом цркава и протестантским црквама. Однос ових садржинских целина пак у овом поглављу је другачији од оног у претходном, што је логична последица кључних чињеница у предметној материји: Римокатоличка црква је релативно скоро, на Другом ватиканском концилу, значајно променила став према екуменизму, али до данас није постала члан Светског савеза цркава. Аутор је зато велику пажњу посветио динамици Другог ватиканског концила и кључним документима који су из њега проистекли. Тумачећи догматску конституцију *Lumen Gentium*, аутор закључује да „(Римокатоличка) Црква своју природу и црквени легитимитет у ширем смислу стице од папе и у папи, а не обрнуто. Зато они (такви ставови, прим. Д. Р) у еклисиолошком смислу суштински разликују и одвајају РКЦ од протестаната, а посебно од православних“ (стр. 208). Сумирајући пак однос Римокатоличке цркве са Светским савезом цркава, аутор закључује да је „она (Римокатоличка црква) заиста била одмеренија, па тиме и донекле одговорнија. Православна црква је, с друге стране, била отворенија и добронамернија, а њену ‘наивност’ оптеретило је негативно искуство условљено наивним очекивањем“ (стр. 250).

Аналогно структури другог и трећег поглавља, и четврто, под насловом „Савремени односи Православне и Римокатоличке цркве“, пружа увид у релевантна догматска питања, а затим приказује конкретне односе, одређене првенствено кроз рад заједничких скупова. Посебна пажња посвећена је описивању нових тешкоћа у том односу, до којих су довеле демократске промене у Централној и Источној Европи, оштром ставу Свете Горе према компромисима са Светом столицом, као и раду Мешовите комисије за теолошки дијалог, почевши од 1980. године.

У петом поглављу анализирани су односи Српске православне цркве и Римокатоличке цркве у одређеним државама (Аустрији, Немачкој, североисточној Италији – Трст), као и на територији држава насталих распадом бивше Југославије. Посебно је истакнут висок квалитет односа Бискупске конференције Немачке и Српске православне цркве, као и између надлежних црквених власти на територији Словеније. Једнако као што препознаје да су повољне историјске околности у Словенији допринеле таквом квалитету односа, на исти начин аутор показује свест да су односи на територији Хрватске били веома оптерећени наслеђем масовних злочина у време НДХ, и зато те односе посматра с великом пажњом. Агресивно деловање комунистичких власти према Српској православној цркви у посматраном периоду аутор је посебно илустровао на примеру подршке власти расколу који је иницирала Македонска православна црква. У књизи су наведене и бројне друге илустрације таквог става – чињеница да су верске комисије, као државни органи, заузеле став да би Српска православна црква, као и Македонска црква, требало да пошаљу посматраче на четврто заседање Другог ватиканског концила, као и да би потом патријарх Герман требало о сваком исходу да извештава папу (стр. 362). С обзиром на такву исказану свест, донекле чуди одређен негативан став исказан од стране аутора према деловању расколничког дела СПЦ у Трсту (стр. 429–432).

Аутор се приклонио традицији успостављеној у српској књижевности двадесетог века према којој се поистовећују Света столица и Ватикан, тако да у монографији оба појма означава једноставно као Ватикан. На супрот томе, Римокатоличка црква под појмом Свете столице означава власт римског

епископа, која је уједно врховна епископска власт за целу Римокатоличку цркву, док је Ватикан назив за саму државу Ватикан. Разликовање има и формалне последице – међународноправни субјективитети Свете столице и државе Ватикан раздвојени су и постоје напоредо. Аутор је у Уводу објаснио да му није пружена прилика да се у раду на монографији ослони на изворе како из архива Римске курије, тако ни из архиве Надбискупје београдске. Због тога архивска грађа наведена у Библиографији припада другим двема странама у тространом односу који је у жижи интересовања ове биографије – Српској православној цркви с једне, и државама Југославији и Србији с друге стране.

Поред мултидисциплинарног приступа, доследно примењеног метода и садржински обимног обухвата истраживања, монографија се одликује прецизно синтетизованим

закључцима. Тако аутор у Сажетку истиче две основне препреке у односима Римокатоличке цркве и СПЦ: „догматско и еклисиолошко размимоилажење у схватању папског примата, и болно наслеђе из Другог светског рата у Независној Држави Хрватској у практичној равни“ (стр. 16). Посебну вредност, с обзиром на велики недостатак научне литературе о том питању, представља осветљавање агресивног односа власти комунистичке Југославије према традиционалним црквама и верским заједницама уопште, и посебно према Српској православној цркви. Таква студија је предуслов за препознавање последица тог деловања и њихово ваљано исправљање.

Душан Ракић
Каћедри за њравну историју Правног факултета Универзитета у Београду

UDC 330.34(497.11)“13”

ИСТОРИЈА КАО САВРЕМЕНОСТ

(Андра Николић, *Економско стање Србије у XIV веку*,
Друштво за привредну историју, Београд 2012)

У чије ће руке dospети овај текст, који само својим насловом вуче у историјске воде, а који је по много чему толико савремен? Или: ко још чита књиге о прошлости, ко још данас извучи поуке из историје – политичари или можда творци садашње економске политике? У данашње време инстант информација, необразованих политичара, помодних економиста на јавној сцени, где као да нема више чак ни образованих људи који читају (било шта!) ... Питали смо се чему још једна књига из економске историје? Заиста, за тренутак смо се уплашили за судбину ове специфичне и вредне књижице.

Међутим, приређивач овог издања Часлав Оцић с правом каже: „Актуелна економска криза довела је нужно до преиспитивања улоге, односно релевантности економске науке: све је више критичара који сматрају да је савремена економика у све мањој мери адекватно средство за управљање друштвеном судбином.“ Потребно је вратити се уназад и

преиспитивати стварност. Ако је економска наука у кризи или на раскршћу, добро је вратити се у историју и наћи у ондашњим текстовима „хуманистички смисао економске науке“ (подв. М. П.).

Отуда је оправдано интересовање приређивача за Андру Николића. Но, и даље навиру питања: Ко је Андра Николић? – запитаће се већина радозналих који дођу у сусрет с овом књигом омањег формата. Нажалост, вероватно то име и презиме више значи београдским таксистима, јер једна улица (у којој је Андра живео) на београдском Топчидерском брду носи његово име, него младим (и не тако младим) дипломираним економистима, правницима, политиколозима или другим образованим грађанима. Да ли је он историчар, правник, државник, дипломата, политички прогнаник...? Да, он је све то горепоменуто и још више од тога. У којем је раздобљу живео, чиме нас је задужио, које нам поруке шаље кроз време...? За мањи број